

Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış *

Relationship Between Media Literacy and Critical Thinking: A Conceptual View

Adile Aşkı Kurt**, Dilruba Kürüm***

Özet

Gelişim ve değişimin yoğun olarak yaşanmaya başladığı 20. yüzyıldan günümüze kadar, gelişmelerin yansıdığı tüm sistemler, ortaya çıkan ürünler aracılığıyla kendi fikirlerini de yansıtacak çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Bu girişimlerden biri, televizyon, gazete, internet vb. medyadaki mesajları alma, bu mesajları değerlendirme biçiminde tanımlanan medya okuryazarlığıdır. Medyanın farklı araçlar ve kanallar aracılığıyla toplumlar üzerindeki yoğun ve hızlı etkileri, bilinçli medya okuyucuları bireylerin yetiştirilmesini gerektirmektedir. Yapılan çalışmalara göre, medya okuryazarlığı ile bireyin medya mesajlarını doğru anlayabilmesine olanak sağlayacak bir medya bilincinin oluşturulması ve eleştirel bir bakışla medya kültürünü çözümleyen bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Medya okuryazarlığının amacı dikkate alındığında, bireylerin medya kullanımında bilinçli olabilmelerinin eleştirel bir takım becerilere sahip olmaları gerektiği görüşüne dayanmaktadır. Eleştirel düşünme, temelde sorgulama yapmayı gerektiren becerileri içeren bir düşünme biçimidir. Alanyazın incelendiğinde iki kavram arasında birçok ortak özelliğin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, medya okuryazarlığı ile eleştirel düşünme arasındaki ilişki alanyazına dayanarak irdelenmiş ve konuya genel bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okuryazarlık, Medya okuryazarlığı, Eleştirel düşünme

Abstract

Media literacy is defined as receiving messages from the media such as the Internet, television, newspapers and so on and then evaluating these messages. The rapid and intense effects of the media on the society via different tools and channels make it necessary to train media-literate individuals. According to the results of studies, it is necessary to establish media-consciousness that will help individuals understand the media messages and analyze the media culture critically. Considering the purpose of media literacy, in order for individuals to become conscious users of the media, they are supposed to have certain critical skills. Critical thinking is basically a way of thinking that requires questioning skills. In literature it is seen that there are a number of common features of

* Bu çalışma 8. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Konferansında sunulan ve özet metin olarak bildiri kitabında basılan "Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişkiye Kavramsal Bir Bakış" isimli çalışmanın genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, aakurt@anadolu.edu.tr

*** Öğr. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi, dilrubak@anadolu.edu.tr

the two concepts. In this study, the relationship between media literacy and critical thinking is examined and a general view about the concepts is provided.

Key Words: Literacy, Media literacy, Critical thinking

Giriş

Bilimin, teknolojinin ve iletişimin sınırı belirlenemeyen gelişimi, eğitimde yaygın ve ortak çözümlerin geliştirilmesi çabalarını gündeme getirmektedir. Bireyleri temel alan bu çabalar, bireylerden beklenen özellikleri de etkilemektedir. Bu özelliklerden biri de “bireylerde yaşamboyu öğrenme bilincini oluşturma, bu bilinci geliştirme, daha etkin öğrenme için bireylerin yeni beceriler kazanmalarını sağlama olarak tanımlanan okuryazarlıktır” (Organisation for Economic Cooperation and Development [OECD], 1995, s. 22). Geleneksel anlamda okuryazarlık Gee'ye (2000) göre, “okuma, yazma ve rakamsal ifadeleri anlayabilme becerisi”dir. Ancak gelişen teknolojiyle birlikte eğitim sisteminde yalnızca okuma, yazma ve hesaplama becerileri yeterli görülmemektedir. Bu temel becerilerin yanı sıra çeşitli okuryazarlık becerilerinin de geliştirilmesi beklenmektedir. Birleşmiş Milletlerin 1990 yılını “uluslararası okuryazarlık yılı” ilan etmesi, okuryazarlık kavramına olan ilgiyi artırmış ve pek çok okuryazarlık alanı tanımlanmıştır. Alanyazında tanımlanan bilgi okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, ekonomi okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, görsel okuryazarlık gibi 34 farklı okuryazarlık alanından (Snaveley ve Cooper, 1997) birisi de medya okuryazarlığıdır.

Medya okuryazarlığı, “yazılı ve yazılı olmayan, büyük çeşitlilik gösteren yapılardaki (internet, televizyon vb.) mesajlara ulaşma, bunları çözümlenme, değerlendirme ve iletme yeteneği” olarak tanımlanmaktadır (İnceoğlu, 2005). Medya okuryazarlığı ile medya mesajlarını doğru okuyan, bu mesajları bilinçli bir şekilde çözümlen ve bu çözümlenme sonuçlarını dikkate alarak değerlendiren bilinçli bir kamuoyu oluşturmak amaçlanmaktadır.

Medya okuryazarlığının bireylerin medya tüketiminde daha eleştirel tüketiciler olmaları için bir takım düşünme becerilerine sahip olmaları gerektiği görüşüne dayandığı söylenebilir. Problem çözme, verileri kullanabilme, sorgulama ve ikna etme gibi çeşitli yeterliklerin belirlenmesinde önemli rol oynayan bu becerilerden birisi de eleştirel düşünmedir. Eleştirel düşünme, olayların nedenleri ve sonuçlarını geçerli ve güvenilir verilere dayandırarak açıklamaya çalışan ve temelde “neden” sorusuna yanıt arayan bir düşünme becerisidir. Eleştirel düşünme ve medya okuryazarlığı kavramlarının kapsamı incelendiğinde, iki kavram arasında ortak özelliklerin olduğu görülmektedir. Bu durum, bu iki kavram arasında nasıl ve ne yönde bir ilişkinin olduğu sorusunu akla getirmektedir. Bu temel soruya yanıt arama gereksiniminden ortaya çıkan bu çalışmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Medya okuryazarlığı nedir? Medya okuryazarlığı ne tür özellikler içermektedir?
- Eleştirel düşünme nedir? Eleştirel düşünen bireylerin özellikleri nelerdir?
- Medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme arasında kavramsal çerçevede nasıl bir ilişki vardır?

Bu sorulara yanıt aranan bu çalışmada, medya okuryazarlığı ile eleştirel düşünme kavramları yapılan kavramsal ve uygulamalı çalışmalara dayanarak irdelenmiş ve konuya genel bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır.

Medya Okuryazarlığı

Günlük yaşantının birer parçası haline gelen bilgisayar, internet, cep telefonları, oyun konsolları, avuçiçi veri bankası kayıtlayıcıları (İpod), bir başka deyişle tüm dijital teknolojiler yeni medya başlığı altında toplanmaktadır. Yeni medyanın geleneksel medyadan (gazete, radyo, televizyon, sinema) ayrılan temel özellikleri ise etkileşimli ve çokluortam biçimine sahip olması, çok sayıda bilgiyi aynı anda aktarabilmesi, farklı iletişim boyutlarının aynı anda gerçekleşmesini sağlamasıdır (Binark ve Bek, 2007, s. 5). Medyanın sağladığı olanakların yanısıra medyanın artan çeşitliliği ve bu çeşitliliğin her yaştaki bireyleri etkileme gücü, medya okuryazarlığı kavramını ortaya çıkarmıştır.

Avrupa Bilgi Topluluğu'nun (Europe's Information Society, 2007) tanımlamasına göre medya okuryazarlığı, tüm medyada kolayca iletişim sağlayabilmeye birlikte günlük yaşantıdaki görüntü, söz ve seslere erişme, onları çözümleme ve değerlendirme yeteneğidir. Bu kavram, aynı zamanda toplum içinde medyanın nasıl bir rolü olduğunu anlayabilmeyi de içermektedir (Messaris, 1998). Gilster (1997) ise medya okuryazarlığını, kitle iletişim araçlarının doğası, tekniği ve etkisi hakkında bilgiye ve eleştirel anlayışa sahip olma biçiminde tanımlamaktadır. Bu tanımlamalar bir bütün olarak irdelendiğinde, medya okuryazarlığının temelinde sorgulama, bir diğer deyişle eleştirinin ön planda olduğu görülmektedir. Eleştirel açıdan medya okuryazarlığı kavramı irdelendiğinde ise, genel olarak sunulan içeriğin günlük yaşantıdaki gerçeklerle karşılaştırılabilmesi olarak düşünülebilir (Brown, 1998).

Medya okuryazarlığını termometreye benzeten Potter'e (2001) göre, her birey termometrenin dereceleri üzerinde bir yer işgal etmektedir. Bunun nedeni ise görsel açıdan zenginleştirilmiş bilgi ortamlarıyla karşı karşıya gelen bireyler için doğru medya aracını, doğru mesaj aktarımı için kullanabilme becerisinin öneminden kaynaklanmaktadır. Bu görüş, medya okuryazarlığıyla medya mesajları hakkında bilinçli bir kamuoyu oluşturulmasının amaçlandığının temel bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bir başka deyişle medya okuryazarlığıyla "televizyondaki reklamdan, CD'deki müziğin sözüne, gazete yazısından, bir tişörtün üstündeki slogana kadar farklı biçimlerde kodlanan ve farklı kanallardan ulaştırılan medya mesajları karşısında bireylerin farkındalığını sağlamak amaçlanmaktadır" (Pekman, 2007, s. 44), çünkü farklı bireyler aynı mesajları farklı biçimlerde almaktadırlar (Abu-Fadil, 2004).

Yapılan bu tanımlara dayanarak medya okuryazarlığının amacının, bireyin medya mesajlarını doğru anlayabilmesine olanak sağlayacak bir medya bilincinin oluşturulması ve bu doğrultuda medya kültürünü çözümleyen, eleştirel bir bakış açısı kazandırabilmek olduğu söylenebilir. Bu kavramsal yapı incelendiğinde medya okuryazarı bir bireyin özellikleri şu şekilde açıklanabilir (Aufderheide, 1997'den aktaran Algan, 2005; Bağlı, 2004):

- Medyayı bilinçli, etkili ve kendi yararı için kullanır.
- Alternatif bilgi kaynakları arar, farklı kaynaklardan gelen bilginin doğruluğunu değerlendirir.
- Medyanın bireylerin ve toplumların inanç, tavır, davranışlar ve değerler üzerindeki etkisinin bilincindedir.
- Medyanın fikir, bilgi ve haberi bir başkasının bakış açısıyla aktardığının farkındadır.
- Medya mesajlarının belli bir yaratım süreci sonunda oluştuğunun farkındadır.
- Medya mesajlarının ekonomik, sosyal, politik, tarihi ve estetik gibi çeşitli bağlamlarda üretildiğinin farkındadır.
- Medyayı kültürü anlamada kaynak olarak görür.
- Medyanın kendine özgü bir dili olduğunu bilir.
- Medya karşısında eleştireldir.
- Bilgiye ulaşma ve kullanmada etik ve yasal konuları bilir.

Medya okuryazarı bir bireyin sahip olması gereken bu özelliklere göre bir medya okuryazarı, medyayı amaçlı bir biçimde seçer, kullanır, geçerli ve güvenilir bilgiye ulaşmaya çalışır. Medyadaki mesajlarının, planlı bir çalışmanın sonucunda ortaya çıktığını ve medya mesajlarının hangi araçlar kullanılarak hangi amaçlarla yapılandırıldığının farkında olan medya okuryazarı, bu yönüyle sorgulayıcı davranışlar gösterir.

Farklı kaynaklardan sınırsız sayıda mesaj iletiminin gerçekleştiği günümüzde, medya mesajlarının doğru biçimde anlaşılabilmesi, yorumlanabilmesi ve kullanılabilmesi, bilinçli bir medya tüketicisi olma açısından oldukça önemlidir. Nitekim bu alanda yapılan çalışmalar, bilinçli bir medya okuryazarı olmanın önemini vurgulamaktadır. Örneğin reklamlar, çocuk programları, çizgi filmler ve diziler gibi medya içeriğinin İnternet, cep telefonları gibi teknolojilerin, okuma kitaplarının, eğitim sisteminin ve ailenin sosyo-ekonomik düzeyinin çocuklar üzerindeki etkisinin bütün yönleriyle tartışıldığı 4. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi'nde, en çok 5 ile 15 yaş arasındaki çocukların risk altında olduğu, çünkü en çok ilgilenilmesi gereken yaşta televizyon ve İnternetle tanıştıkları, anne ve babanın da çocuğun risk altında olduğunun farkında olmadığı, anne babaların çocuğunu bu tür tehlikelerden koruma yollarını bilmedikleri belirtilmiştir.

Medya okuryazarı bireylerin özellikleri ve medyanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koyan bu ve benzeri çalışmalar medya okuryazarlığının ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Medya okuryazarlığının önemi, tarihsel gelişimi içerisinde de daha iyi anlaşılabilir. İlk olarak Amerika'da ortaya çıkan medya okuryazarlığı kavramının UNESCO'nun çalışmalarıyla da giderek tüm dünyada hızla yaygınlaştığı görülmektedir. Bu konuda UNESCO'nun (1982) "gençlerimizi etkisi yüksek imajların, sözcüklerin ve seslerin olduğu bir dünya için hazırlamalıyız" görüşünün medya okuryazarlığı çalışmalarına hız kazandırdığı ve özellikle günümüzdeki çoklu medya uygulamalarını da kapsayacak şekilde önemli bir gereksinime işaret ettiği söylenebilir. Bu çalışmalar, beraberinde eğitim basamaklarında da medya okuryazarlığının üzerinde önemle durulması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Medya okuryazarlığının Türkiye'deki gelişimi incelendiğinde, ilk olarak 2003 yılındaki İletişim Şurasında gündeme getirildiği, 2004 yılında ise Eylem Planı düzeyinde çalışan Medya ve Şiddet Çalışma Grubunun sonuç raporunda Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) önerisiyle gündeme alındığı söylenebilir. Bu çalışmalar doğrultusunda RTÜK ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) işbirliği ile 2006–2007 öğretim yılında beş pilot ilde (Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Erzurum) okutulmaya başlanan medya okuryazarlığı dersi, 2007–2008 öğretim yılında ilköğretim II. kademede seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Medya okuryazarlığı adı altında uygulamaya konan bu dersin amacı; medya karşısında etkiye en açık, en hassas grubu oluşturan çocukların, kitle iletişim araçlarının yapısını ve işleyişini öğrenmelerini, kurgulanmış medya içeriğini bilinçli bir şekilde değerlendirmelerini ve eleştirel olarak izlemelerini sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu çalışmalar, bilinçli bir medya kültürünün oluşturulması açısından önemli bir girişimdir. Ancak amaca ulaşmada tek başına yeterli olması beklenemez. Özellikle çok erken yaşlarda çocukların medyayla tanıştıkları dikkate alındığında bu becerilerin daha erken yaşlarda kazandırılması gereklidir. Bunu sağlamanın bir yolu çocuklara erken yaşlarda sorgulama, araştırma gibi becerilerin kazandırılmasıdır. Nitekim 2006 yılında uygulamaya konan yeni ilköğretim programının ortak temel becerileri arasında eleştirel düşünme bir beceri olarak tanımlanmakta ve bu becerinin öğrencilere kazandırılması gerekli görülmektedir.

Eleştirel Düşünme

Düşünüyor muyuz? Nasıl ve neden düşünüyoruz? Doğru düşünme ve yanlış düşünme var mıdır? Doğru nedir? Yanlış nedir? Bu ve benzeri sorular, düşünmeye yön veren ve aynı zamanda düşünme eylemine hız kazandıran sorulardır. Diğer bir deyişle, düşünme eylemi sorularla başlar. Gerek günlük yaşamda, gerekse akademik yaşamda sıklıkla sorulan bu tür sorular, aynı zamanda yaşanan sorunların göstergeleri olarak da düşünülebilir. Bunlara verilen yanıtlar, yaşam biçimimizi etkiler. Paul ve Elder'ın (2006) da belirttikleri gibi, "yaşam kalitemiz düşünme kalitemize bağlıdır". Bu nedenle, eleştirel düşünme, insanların karmaşık ve sürekli değişen bir çevreye daha iyi uyum sağlayabilmeleri ve yaşam kalitesini artırma gibi yaşamın her anında yeri olan önemli bir özelliktir (Torres ve Cano, 1995).

Eleştirel düşünmenin neden önemli ve gerekli olduğu, ancak bu kavramın kapsamıyla açıklanabilir. Eleştirel düşünmeyi düşünmenin en gelişmiş ve en ileri biçimi olarak tanımlayan İpşiroğlu'na (1997, s. 33) göre eleştirel düşünme, "sorunların özüne inen, farklı açılardan irdeleyen, anlamaya çalışan, gerekirse karşı çıkabilen bir düşünme biçimi"dir. Halpern'e (1989) göre eleştirel düşünme, amaca yönelmiş, akla dayalı, amaçlı ve anlamlı bir düşünmedir, karar verme, olasılıkları hesaplama, çıkarsamaları formüle etme ve sorun çözmeyi içeren kapsamlı bir süreçtir. Öte yandan Paul ve Elder (2006, s. 2) eleştirel düşünmeyi, "kişinin kendi kendini yönlendirdiği, disipline ettiği, izlemeye aldığı ve doğruladığı bir düşünme yöntemi" olarak tanımlamaktadırlar. Paul ve Elder'a (2006) göre bu yapı içinde gerçekleşmeyen düşünce, diğer bir deyişle sistematize edilmeyen düşünceler önyargılı, çarpıtılmış, taraflı, bilgilendirilmemiş ve indirgemeci bir özellik gösterir. Eleştirel düşünmeyle ilgili yapılan tanımlamaların bunlarla sınırlı olduğu düşünülmemelidir. Ancak bazı farklılıklar göstermekle birlikte eleştirel düşünmenin, olayların, olguların sürekli olumsuz yönlerine bakarak eleştirmek gibi yıkıcı

davranışları içeren bir süreç olmadığı, en genelde olayların ve olguların açıklanmasında kanıtlara dayalı bir bakış açısının yapıcı bir biçimde ifade edilmesi olduğu söylenebilir.

Eleştirel düşünmenin daha iyi anlaşılabilmesi için bu sürecin ve bu süreç içinde de davranışların daha ayrıntılı bir biçimde incelenmesi gerekir. Eleştirel düşünme konusunda yaptıkları çalışmalarıyla tanınan ve bu çalışmada medya okuryazarlığı ile eleştirel düşünme arasındaki kavramsal ilişkiyi ortaya koymada temel alınan Paul ve Elder (2006, s. 3–5)'e göre düşüncenin sekiz ögesi vardır. Bu ögeler şunlardır:

1) Düşünmenin amacı: Her mantık sürecinin bir amacı vardır. Bu boyutta amacın açıkça ortaya konması, gerçekçi olması ve süreç içinde belirlenen amaç üzerinde çalışılıp çalışılmadığının kontrol edilmesi beklenir. Düşünmenin amacı kapsamında genel olarak şu tür bir soru üzerinde durulur:

Neyi başarmak istiyorum?

2) Konuya ilişkin soru: Tüm mantık süreci bir şeyi ortaya koymak, var olan sorunları çözmek için girişilen bir harekettir. Bu hareket, öncelikle belirlenen amaç/amaçlar üzerinden gerçekleşir ve sorunun anlamının ve kapsamının açıklanabilmesi için farklı açılardan tanımlanmasını gerektirir. Bu amaçla şu sorulardan yararlanılabilir:

Hangi soruyu sormalıyım?

Hangi soruya yanıt arıyorum?

3) Bilgi: Bilgi düşünme sürecinin en önemli ögesidir. Çünkü tüm mantık süreci veriye, bilgiye, kanıta dayalıdır. Saban'a (2000, s. 123) göre bilgi, "bir bireyin dış dünyadaki olayları algılama, işleme, değerlendirme, muhakeme etme sonucunda zihninde ürettiği anlamdır". Burada soruna dönük yeterli bilgiye ulaşabilmenin, ulaşılan bilgilerin sorunla ilişkisini kurabilmenin önemli olduğu söylenebilir. Bu nedenle,

O sonuca varmak için hangi bilgiyi kullanıyorum?

Hangi bilgiye gereksinimim var?

türünden soruların yanıtlanması gereklidir.

4) Yorumlama / Çıkarım: Her mantık süreci, bizi sonuçlara götüren ve verilere anlam kazandıran bir yorum içerir. Yorumlama, genel olarak ilgili bilgileri değerlendirme, bu bilgilere dayanarak geçerli sonuç çıkarma ve çıkarılan sonuçların doğruluğuna karar verme olarak tanımlanabilir. Bu noktada şu soruların yöneltilmesi gerekir:

Bu sonuca nasıl vardım?

Bilgiyi yorumlayacağım başka bir yol var mı?

5) Kavramlar: Bütün mantık süreçleri, kavramlar ve görüşler aracılığıyla tanımlanır. Kavramlara yüklenen anlamların farklı olabileceği dikkate alınarak kavramın açık bir biçimde tanımlanması ve dikkatli bir biçimde kullanılmasına özen gösterilmelidir.

Buradaki temel görüş nedir?

Bu fikri hangi kavram / kavramlarla açıklayabilirim?

6) Varsayımlar: Tüm mantık süreçleri varsayımlara dayanır. Bu süreçte düşüncelerin ya da fikirlerin çeşitli biçimlerde doğruluğunun sınanması gerekir. Kurffis'e (1988) göre, eleştirel düşünmede tüm varsayımlar açık uçlu sorularla ortaya konur ve farklı görüşler araştırılır. Bu amaçla şu sorulara dikkat edilmelidir:

Neyi, varmış gibi kabul ediyorum?

Hangi varsayımlar beni bu sonuca götürdü?

7) İmlalar / Anlamlar / Sonuçlar: Tüm mantık süreçleri bir sonuca ya da sonuçlara ulaşmayı amaçlar. Diğer bir deyişle, süreçlerin belli başlı anlamları ve sonuçları vardır. Burada tüm olası sonuçların dikkate alınması önemlidir.

Eğer başkaları söylediklerimi kabul edecek olursa ne gibi sonuçlar doğurur?

8) Bakış açıları: Tüm mantık süreçleri bir takım bakış açılarından ortaya çıkar. Bakış açısının ortaya konması, diğer bakış açılarının da araştırılmasını gerektirir. Bu noktada şu sorulara yanıt aranmalıdır:

Neyi ima ediyorum?

Nasıl bakıyorum?

Düşünmenin öğelerini tanımlayan bu görüşe dayanarak, düşünme sürecinin amaçlı, sistematik ve kapsamlı bir süreç olduğu, özünde sorgulamanın yer aldığı söylenebilir. Kurffis'in (1988) de belirttiği gibi, sorgulamanın amacı, bir durumu, olguyu, soruyu ya da sorun için varsayım ya da sonuçlar hakkında ulaşılabilen tüm bilgi kaynaklarının bütünleştirilerek ortaya konmasıdır. Entelektüel gelişimi de vurgulayan bu süreç, aynı zamanda "iyi bir düşünür" kavramını da ön plana çıkarmaktadır. İyi bir düşünür olmak nedir? ya da iyi bir düşünür hangi özelliklere sahiptir? İyi bir düşünürün özellikleri, pek çok araştırmacı (Enis, 2002; Halpern, 1996; Beyer, 1987; Brookfield, 1987) tarafından çeşitli biçimlerde irdelenmiştir. Örneğin Fisher (2003, s. 9) iyi bir düşünürü şu üç temel özellik kapsamında açıklamaktadır:

- Doğruyu arama: Bu özelliğe sahip bireyler, inandıklarının doğruluğu hakkında kuşkulu ya da dikkatlidirler. Diğer seçenekleri (varsayımlar, açıklamalar, sonuçlar, planlar, kaynaklar ve fikirler) araştırırlar, görüşlerini destekler, varlıkları iyi yapılandırırlar.
- Dürüst olma: Bu özelliğe sahip bireyler kendilerine ve başkalarına karşı dürüsttürler. Bilmedikleri şeyi kabul ederler, sınırlarının farkındadırlar ve kendi hatalarının takipçisidirler. Başkalarının kastettikleri şeyler hakkında açıktırlar. Konular üzerinde sorulara odaklanırlar. Nedenler sunar ve araştırırlar. Durumla ilgili tüm etmenleri düşünürler. Kendi bakış açılarının farkındadırlar. Başkalarının bakış açılarını da ciddi bir biçimde incelerler.
- Diğerlerine saygılı olma: Bu özelliğe sahip bireyler ise her bir kişinin değerli olduğunu kabul ederler. Dikkatlice dinlerler, başkalarını hor görmekten kaçınırlar ve başkalarının mutluluğuna ilgi gösterirler.

Benzer biçimde Flemming ve Leet (1994) iyi bir düşünürün özelliklerini şu şekilde sıralamaktadırlar:

- Yanlış genellemeler yapmaktan kaçınma
- Karmaşık sorunları aşırı basitleştirmekten sakınma
- Farklı görüşlerin varlığını kabul etme
- Yeni ya da güçlü fikirlere karşı açık olma
- Emin oluncaya kadar karar vermeme
- Otoritelerin görüşlerini kendi açısından değerlendirme
- Olaylara açıklık kazandırmak (netleştirmek) için sorular sorma
- Geleneksel ya da basmakalıp düşünceden sakınma
- Aşama aşama kendi değerler sistemini oluşturma

İyi bir düşünür ya da eleştirel düşünür olmanın göstergeleri kimi araştırmacılar tarafından eğilimler ve beceriler başlıklar altında incelenmektedir. Örneğin, 1990 yılında Amerikan Felsefe Derneği tarafından hazırlanan Kaliforniya Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeğinde eleştirel düşünmeyi oluşturan yedi temel eğilim yer almaktadır. Bu eğilimler şu şekilde açıklanmaktadır (Kökdemir, 2003):

- Doğruyu arama: Kişinin gerçeği arama amacıyla, soru sorması, kendi düşüncesine ters olan veriler karşısında nesnel davranması biçiminde açıklanabilir.
- Açık fikirlilik: Herhangi bir karar verilirken başkalarının görüşlerini de göz önüne alma, farklı bakış açılarına karşı hoşgörülülük, kendi hatalarına karşı duyarlı olma gibi özelliklerle ilgilidir.
- Analitiklik: Olası sorunlara karşı dikkatli olma ve problemleri nesnel kanıtları kullanarak çözmeeğilimidir.
- Sistematiklik: Bir amaç etrafında durumun, planlı ve dikkatli bir biçimde ele alınması eğilimidir.
- Kendine güven: Kişinin kendi akıl yürütme süreçlerine güven duymasıdır.
- Meraklılık: Herhangi bir çıkar ya da beklenti olmaksızın kişinin bilgi edinme ve yeni şeyler öğrenme eğilimini yansıtır.
- Olgunluk: Zihinsel olgunluk ve bilişsel gelişimi ifade eder. Zihinsel olgunluk, bilgi ve anlayıştaki gelişimdir.

Eleştirel düşünme konusundaki çalışmalarıyla bilinen Halpern (1996) ise, diğer düşünme becerilerini, eleştirel düşünmenin belirleyici özellikleri açısından ele alarak aşağıda belirtilen yedi temel beceri üzerinde yoğunlaşmıştır (Kürüm, 2002):

- Sonuç çıkarma: Geçerli sonuçlara ulaşmak için çeşitli durumların, olayların ya da olguların incelenerek akıl süzgecinden geçirilmesidir. Buna göre ulaşılan sonuç, mantıksal bir süreci içeriyorsa o zaman geçerli kabul edilir.
- Analiz etme: Ulaşılan sonuçların doğruluğunun çözümlenmesi çabasıdır. Analiz sürecinde, sonuca ulaşmak için sunulan nedenlerin kabul edilebilir ve tutarlı olması, sonuca destek sağlaması gerekir.
- Varsayımları sınama: Düşünceler ya da inançlarla ilgili ortaya atılan varsayımların çeşitli gözlemlere dayanarak doğruluğunun sınanmasıdır.

- Olasılıkları görme: Herhangi bir sorunun nedenlerine ve çözümüne ilişkin olası durumları tespit edebilmedir.
- Karar verme: Belli bir sorun karşısında çeşitli seçeneklerin tanımlanmasını içeren bir süreçtir.
- Sorun çözme: Bir sorunun tanımlanması ile başlayan ve çözüme doğru ulaşmayı sağlayan tüm seçenekleri içine alan bir süreçtir.
- Yaratıcı düşünme: Özgün ve kullanışlı olan bir şey üretme eylemidir.

Eleştirel ya da iyi bir düşünürün özelliklerini tanımlamaya çalışan bu ve benzeri diğer çalışmalar irdelendiğinde, eleştirel düşünen bireylerin doğru ya da doğrulara ulaşma amacıyla bilgi kaynaklarını mantıksal bir çerçevede irdelleyen, öne sürülen iddiaları destekleyen kanıtları benzerlikleri ve farklılıkları açısından açık bir biçimde ifade ederek, elde edilen sonuçlardan yargıya ulaşmaya çalıştıkları görülmektedir.

Eleştirel düşünme, tüm bireyler için gerekli ve önemli becerileri içeren bir kavramdır. Aynı zamanda bir yaşam biçimini de ifade eden bu kavram, bireylerin yaşama farklı şekilde bakabilmelerinin ve sağlıklı kararlar alarak mutlu yaşamalarının önemli yollarından birisidir. Bireylerin eleştirel düşünürler olması ancak uygulamalarla bu da ancak planlı bir süreçte gerçekleştirilebilir. Çünkü eleştirel düşünme, öğretilebilir ya da geliştirilebilir bir düşünme becerisidir.

Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme

Medya okuryazarlığı, bireylerin medya tüketiminde daha eleştirel tüketiciler olmaları için bir takım becerilere sahip olmaları gerektiği görüşüne dayandığı kavramsal yapı içerisinde tartışılmıştır. Bilinen bir gerçek tüm toplumların medyayla bütünleşik bir şekilde yaşadığı, olumlu ve olumsuz tüm etkileriyle karşı karşıya olduklarıdır. Özellikle bunlardan en çok etkilenen grubun çocuklar olduğu dikkate alındığında medyaya karşı eleştirel bir bakış açısının kazanılmasının önemi açıkça anlaşılmaktadır.

Medyadaki tüm bilgilerin taraflı ya da tarafsız, olumlu ya da olumsuz yönlerinin ayırdına varılmasının temel yolu eleştirel bir biçimde okunması, eleştirel bir biçimde görülmesi, eleştirel bir biçimde duyulmasıyla olanaklıdır. Nitekim UNESCO'nun (1982) medya eğitimi bildirgesinde, medya kullanıcıları arasında eleştireliliğin gelişmesini sağlayacak bilgi, beceri ve tutumları geliştirmek amacıyla, okulöncesinden yükseköğretime ve yetişkin eğitimine kadar, kapsamlı medya eğitim programlarının başlatılarak desteklenmesi önerisine yer verilmiştir (Binark ve Bek, 2007). Bu kapsamda eğitim programlarında medya ürünlerinin analiz edilmesinin ve etkili bir biçimde kullanılmasının altı çizilmektedir. Bu durum karşımıza eleştirel medya okuryazarlığı kavramını çıkarmaktadır. Eleştirel medya okuryazarlığının, "politik, ekonomik, sosyal ve kültürel çıkarlar doğrultusunda medyanın nasıl ortaklaşa çalıştığını eleştirel biçimde anlaşılmasını sağlama; kar amacı gütmeyen alternatif medyayı araştırma; öğrencilerin ve ailelerinin medya okuryazarı kullanıcılar olmaları için eğitimcilerin sorumluluklarını tanımlama" olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır (Torres ve Mercado, 2006).

Eleştirel medya okuryazarlığı kavramı içinde eleştirel düşüncenin önemini Paul ve Elder (2006), eleştirel olmayan bir düşüncenin medyadaki gerçeklere ulaşma biçimleri açısından şu şekilde açıklamaktadırlar:

'Ben inanıyorsam, o doğrudur.'

'Biz inanıyorsak, o doğrudur.'

'Ona inanmak istiyorsak, o doğrudur.'

'Bizim menfaat ve ilgilerimize hizmet ediyorsa, o doğrudur.'

Eleştirel olmayan bu düşünceye örnek olarak aşağıdaki haber verilebilir ("EXPO 2015", 2008):

"Uluslararası Sergiler Bürosu (BIE), 'EXPO 2015'e ev sahipliği için aday olan İzmir ve Milano arasındaki tercihini Milano'dan yana yaptı. Önce "İzmir kazandı" haberi geldi, başta İzmir bütün Türkiye sevinçle ayağa kalktı. Ama bu coşku uzun sürmedi. Oylamanın teknik bir arıza sebebiyle iptal edildiği ve ikinci oylamanın yapıldığı bilgisinin hemen ardından da esas sonuç geldi ve İzmir EXPO 2015 fuarını 21 oy farkla Milano'ya kaptırdı. Sevincin yerini hayal kırıklığı aldı."

Bu haber, inanmak istediklerimizin doğruluğunu hemen kabul etmemizin yanı sıra, medyanın kısa bir sürede hızla yayılarak insanları nasıl etkisi altına aldığına bir örneği olarak değerlendirilebilir. Öte yandan eleştirel bir bakış, tam tersi bir yaklaşımla gerçekleri irdelemeye çalışır. Örneğin (Paul ve Elder, 2006);

'Ona inanıyorum ama o doğru olmayabilir.'

'Ona inanıyoruz ama hatalı da olabiliriz.'

'Ona inanmak istiyoruz, fakat arzularımız bizi önyargılı yapabilir.'

'O, ona inanacak derecede kökleşmiş çıkarlarımıza hizmet ediyor, fakat bu çıkarlarımızın gerçekle hiçbir ilgisi yoktur.'

Bu yargılar, eleştirel düşünme ve medya okuryazarlığı kavramlarının birlikte işleyen bir süreç olduğunu açıkça göstermektedir. Eleştirel düşünen bir medya okuryazarı; medyayı kendi amaçları doğrultusunda, akıllı, etkili ve sorgulayarak kullanır. Bu sorgulama sürecinde eleştirel düşünmenin öğelerinden düşünmenin amacına bağlı olarak "neden izlemeliyim/ dinlemeliyim/ okumalıyım?" türünden sorulara yanıt araması gerekmektedir. Böylelikle birey medyadaki bilgileri etkili bir biçimde amacı doğrultusunda kullanabilir. Eleştirel düşünen bir medya okuryazarı; okuduklarını, dinlediklerini, gördüklerini ayrıntılı bir biçimde ele alır. Aradığı bilgiye ulaşmak için alternatif bilgi kaynaklarını tarar, bu kaynaklardan gelen bilginin doğruluğunu değerlendirir. Bir başka deyişle, medya aracılığıyla edindiği bilgilerde yanlış bilgilendirme, çarpıtma olabileceğini düşünür ve belli bir şüphe içinde bu bilgileri algılar. Bu bağlamda bireyin, "okuduğum/ dinlediğim/ gördüğüm durumların doğruluğunu gösteren kanıtlar var mı?" türünden sorular sorarak yanıt aramaya çalışması gerekir.

Eleştirel düşünen bir medya okuryazarı; medyadaki her hangi bir bilgiyle çok büyük kitlelerin harekete geçebileceğinin farkındadır. Bir başka deyişle medyanın bireylerin ve toplumların inanç, tavır, davranışlar ve değerler üzerindeki etkisinin bilincindedir. Bu durumda bireyin imalar ve anlamlar ögesinden yola çıkarak şu soruları sorması gereklidir; “Okuduğum/ dinlediğim/ gördüğüm durumlar benim ve başkalarının üzerinde ne gibi etkiler bırakır?”. Medyanın bireylerin davranışları üzerindeki etkisi Japon yapımı bir çizgi film olan Pokemon örneğinde anlaşılabilir. Aşağıdaki haber de medyadaki mesajları eleştirel bir bakış açısıyla irdelemeyen bir bireyin nasıl etkilendiğini gözler önüne sermektedir (“Dişi Pokemon’da yumuşak indi”, 2000).

Tüm dünya çocuklarının bir numaralı çizgi filmi Pokemon Kilis’te faciaya neden oluyordu. 500 evler semtinde yaşayan Aykanat Ailesinin 7 yaşındaki kızı Seda Pokemon çizgi filmindeki kahramanlara özenerek uçmayı denedi. Oturduğu apartmanın 5. katından atlayan Seda’nın yalnızca sağ ayak bileği kırıldı. Hasta yatağında Seda “Ayağım iyi olur olmaz yine uçacağım. Ama bu kez eskisinden daha da güzel olacak”.

Eleştirel düşünen bir medya okuryazarı; medyadan edinilen bilgilerin bir başkasının bakış açısıyla oluşturulduğunu bu nedenle bazı gerçekler üzerinde durulduğu, bazılarının görmezden geldiği, bazılarının da üzerinde oynandığının farkındadır. Bir başka deyişle medya mesajlarının belirli bir yaratım sürecinde oluştuğunun bilincindedir. Bu durumda bireyin, düşünmenin bakış açıları/ açık fikirlilik/sistematiklik öğelerine dayanarak “Okuduğum/ dinlediğim/ gördüğüm durumlar hangi bakış açılarıyla ele alınmıştır? Bu mesajlar nasıl bir süreçten geçirilerek oluşturulmuştur? Okuduğum /dinlediğim/ gördüğüm durumlar hangi bağlamda üretilmektedir?” türünden sorulara yanıt arar. Medya mesajlarının yaratım sürecinde bir başkasının bakış açısıyla oluşturulmasına aşağıdaki haber örnek olarak verilebilir (“Bodrum’u Afganistan yaptılar”, 2009).

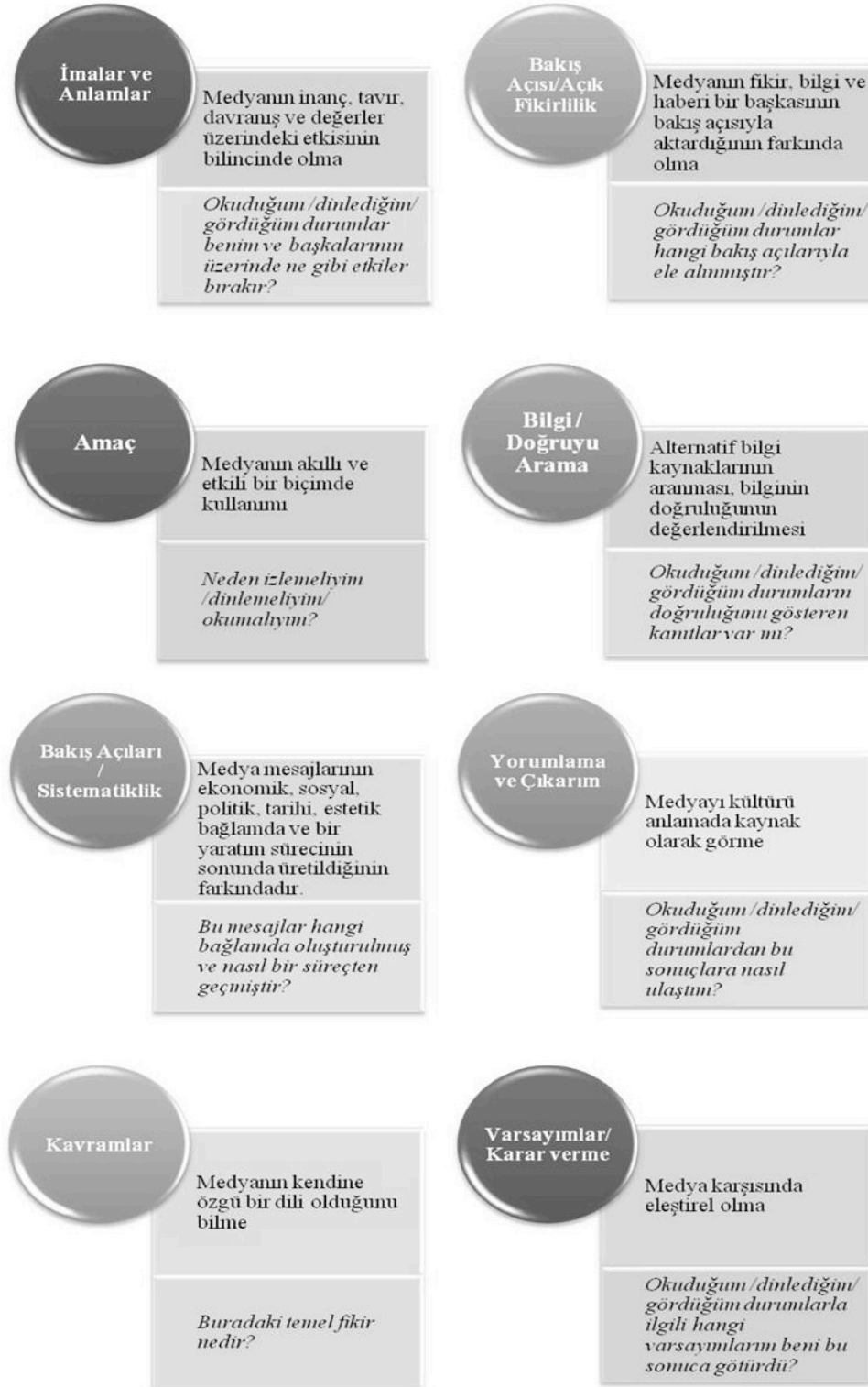
“Bir Hollywood TV dizisinin Bodrum, Türkiye yazısıyla açılan sahnelerinde kahramanlar, deve kervanlarının geçtiği çöllerde konaklıyor. Bodrum’un yemyeşil ormanların yerini uçsuz bucaksız çöller alıyor. Develerin gezdiği çöller, çadırlar, sokakta yılan oynatanlar görülüyor.”

Örnekten de anlaşılacağı gibi medya mesajları belirli bir yaratım sürecinden geçirilerek, mesajı sunan kişi ve kurumların bakış açısıyla yayımlanmaktadır.

Medyanın bir diğer özelliği ise kültürleri tanıtmasıdır. Bireyler, medyadan edindikleri bilgilerle başka kültürler hakkında bilgi sahibi olur. Birey izlediği dizi, gezindiği internet sayfası, okuduğu kitap aracılığıyla kendisine sunulan dünya kültürlerini öğrenir, bunlar içinden kendine uygun olanları alır, olmayanları kabullenmez. Bu bağlamda da birey, “Okuduğum /dinlediğim/ gördüğüm durumlardan bu sonuçlara nasıl ulaştım?” sorusuna yanıt aramaya çalışır. Bunun yanı sıra eleştirel bir medya okuryazarı, medyanın kendine has bir dili (MSN ve cep telefonu mesajlarında kullanılan “slm, nbr, kib” gibi) olduğunu bilir. Bu durumda birey “Buradaki temel fikir nedir? Ne anlatılmak isteniyor?” sorularını sorarak yanıt bulmaya çalışır. Medya okuryazarı bir birey “Okuduğum /dinlediğim/ gördüğüm

durumlarla ilgili hangi varsayımlarım beni bu sonuca götürdü?" türünden sorularla medya karşısında aktif, yapıcı ve eleştirel davranır.

Medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme kavramlarının temel özelliklerini ortaya koyan kuramsal çalışmalar incelendiğinde Şekil 1'deki gibi şematize edilebilirler.

Şekil 1. Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki Kavramsal İlişki

Medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme arasındaki ilişkinin belirlenmesine dönük yapılan araştırmalar irdelendiğinde ise, medya okuryazarlığı ile eleştirel düşünme arasında bir ilişki olduğu kuramsal çalışmalarla yoğun bir biçimde ortaya konmasına karşın, çok az sayıda çalışma bu iki kavram arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çalışmalardan ilki Feurstein tarafından yapılmıştır. Feurstein (1999) çalışmasında altı ilköğretim okulundaki 10-12 yaş arasındaki öğrencilerde eleştirel düşünmenin medya okuryazarlığı aracılığıyla geliştirilip geliştirilemeyeceğini incelemiştir. Medya okuryazarlığına ilişkin materyallerle desteklenen dersin etkisini öntest-sontest modeliyle ölçen Feurstein, araştırmasının sonunda öğrencilerin medya okuryazarlığına ilişkin deneyimleriyle orantılı olarak medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme becerilerinin de arttığı sonucuna ulaşmıştır. Diğer bir çalışma Arke (2005) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada medya okuryazarlığı ile eleştirel düşünme arasında ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Duquesne Üniversitesi'nden amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen 34 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmada, medya okuryazarlığının üç farklı biçimine (televizyon, radyo ve basılı kaynaklar) ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu sorulardan oluşan test ve Kaliforniya Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda medya okuryazarlığı ile eleştirel düşünme arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve medya okuryazarlığı eğitiminin eleştirel düşünme becerilerinin kazanılmasında önemli bir araç olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu araştırmaların yanı sıra Heinle (1999) uygulanan medya okuryazarlığı programlarına hangi öğelerin dahil edilmesi ve hangilerinin çıkarılması gerektiğini belirlemeyi amaçladığı çalışmasında 322 makaleyi incelemiştir. Araştırmada medya okuryazarlığının kelimelerden oluşan metinler üzerine değil resimlerden oluşan metinler üzerine yoğunlaştığı, medya eğitimcilerinin medya analiz becerilerini de öğretmeleri gerektiği sonuçlarının yanı sıra medya okuryazarlığı programlarından eleştirel düşünme becerilerini öğretmesinin beklendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Medya okuryazarlığı ile eleştirel düşünme arasındaki ilişkiyi belirlemeye dönük gerek kuramsal gerekse uygulamalı araştırmalara dayanarak bu iki kavram arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Nitekim eleştirel düşünen bir birey medya karşısında bir takım sorular sorarak yanıt aramakta benzer şekilde medya okuryazarı bir birey de medya karşısında eleştirel bir yapı sergilemektedir. Ancak bu ilişkinin yönü ve büyüklüğü hakkında bir yargıya varabilmek, bu ilişkinin nedenlerini sorgulamak için daha fazla uygulamalı araştırmaların yapılmasının gerekli olduğu söylenebilir.

Sonuç

Bireyin medyadan gelen mesajları eleştirel bir bakış açısıyla çözümleyebilme ve değerlendirebilme yetisi ve bilgisiyle donanması, kendi mesajlarını yaratacak biçimde medyayı tanıma, kullanma becerisine ve bilgisine sahip olması olarak tanımlanan medya okuryazarlığı bireylerden bir takım üst düzey düşünme becerilerini de beklemektedir. Bunlardan birisi de medya okuryazarlığı tanımı içinde de geçen olayların ve olguların açıklanmasında kanıtlara dayalı bakış açısının yapıcı biçimde ifade edilmesi olarak tanımlanabilen eleştirel düşünme becerisidir. Eleştirel bir medya okuryazarı birey medyanın dilini, sunulan mesajların farklı bağlamlarda üretildiğini, medyadan gelen bilgilerin doğruluğunun değerlendirilmesini ve süreçte yasal konulara dikkat edilmesi gerektiğini bilir. Aynı zamanda medyadaki mesajların çok büyük kitlelere hızlı biçimde yayıldığını ve kitleleri

etkileyebildiğinin farkındadır. Bu durumda eleştirel bir medya okuryazarı medyayı bilinçli biçimde kullanır, medya karşısında aktif ve eleştirel bir yapı sergiler.

Alanyazındaki çalışmalara bağlı olarak medya okuryazarlığı ile eleştirel düşünme becerilerinin öğretilebileceği ve geliştirilebileceği, benzer bir biçimde eleştirel düşünme becerileri aracılığıyla medya okuryazarlığı becerilerinin kazandırılabilirliği söylenebilir. Bu bağlamda var olan gerçeklik ile medyada sunulan gerçeklik arasındaki farkı bireyler ne kadar erken yaşta öğrenip, algılayabilmeye başlarsa, medyanın olumsuz etkileri de o ölçüde aza indirgenebilecektir (MEB, 2007). Bu nedenle gelecek nesillerin eleştirel medya okuryazarı, bilinçli alıcılar olabilmeleri için öğrencilere ilköğretim birinci kademedен başlayarak her iki kavramın derslerin içine entegre edilmiş bir biçimde sunulması doğru bir yaklaşım olacaktır. Bunun yanı sıra eleştirel düşünebilen medya okuryazarı bireyler yetiştirebilmek için öncelikle bu nitelikleri taşıyan öğretmenlerin yetiştirilmesi gerekliliğinden yola çıkarak medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme ile ilgili öğretmenlere hizmetçi eğitimlerin verilmesi, benzer şekilde ailelerin bilinçlendirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması önemlidir.

Kaynaklar

- Abu Fadil, M. (2004). Media literacy: Awareness vs. ignorance. *Paper Presented at Seminar Young People & the Media. Egypt.*
- Algan, E. (2005). Medya okuryazarlığı alanında teorik ve pratik yaklaşımlar. N. Türkoğlu ve M.Cilman Şimşek, (Eds.), *Medya okuryazarlığı* içinde (68-78), İstanbul: Kalemus Yayıncılık.
- Arke, E.T. (2005). *Media literacy and critical thinking: Is there a connection?* Unpublished doctoral dissertation, Duquesne University, Pittsburg.
- Avrupa Bilgi Topluluğu- Europe's Information Society (2007). "Media literacy: Do people really understand how to make the most of blogs, search engines or interactive TV?", <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/1970&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> adresinden 10 Mart 2008 tarihinde indirilmiştir.
- Bağlı, M.T. (2004). Medya okuryazarlığı hareketinde yedi büyük tartışma, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 122-140.
- Beyer, B. K. (1987). *Practical strategies for the teaching of thinking*. Boston, MA : Allyn & Bacon.
- Binark, M. ve Bek, M.G. (2007). *Eleştirel medya okuryazarlığı: Kuramsal yaklaşımlar ve uygulamalar*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Bodrum'u Afganistan yaptılar (2009, 26 Ağustos). http://www.sonhaberler.com/haber.php?haber_id=27916 adresinden 05 Ekim 2009 tarihinde indirilmiştir.
- Brookfield, S. D. (1987). *Developing critical thinkers*. Buckingham: Open University Pres.
- Brown, J.A. (1998). Media literacy perspectives, *Journal of Communication*, 48(1), 44-57.
- Dişi pokemon'da yumuşak indi. (2000, 25 Kasım). *Milliyet Gazetesi*.
- Enis, R. H. (2002). "A super-streamlined conception of critical thinking". <http://www.criticalthinking.com/articles.html> adresinden 16 Ocak 2004 tarihinde indirilmiştir.
- EXPO 2015'i Milano aldı (2008, 31 Mart). CNNTURK.com
- Feuerstein, M. (1999). Media literacy in support of critical thinking, *Journal of Educational Media*, 24(1), 43-54.

- Fisher, R. (2003). *Teaching thinking*. (2nd ed.). London: Continuum.
- Flemming, L. E. & Leet, J. (1994). *Becoming a successful student* (2nd ed.). New York: Harper Collins College Publishers.
- Gee, J.P. (2000) . The new litercay studies, form socially situated to the work of the social.In D.Barton, Gilster, P. (1997). *Digital literacy*. New York: John Wiley & Sons.
- Halpern, D. F. (1996). *Thought and knowledge. An introduction to critical thinking* (3rd ed.). New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Heinle, J. (1999). *Media literacy: Soft focus on the intellectual opportunities afforded students*. Unpublished doctoral dissertation, University of Wisconsin.
- İnceoğlu, Y.(2005). Medya okuryazarlığı: Neden gerekli? N. Türkoğlu ve M.Cilman Şimşek, (Eds.), *Medya okuryazarlığı içinde* (27-39), İstanbul: Kalemus Yayıncılık.
- İpşiroğlu, Z. (1997). *Eğitimde yeni arayışlar*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kurfiss, J. G. (1988). *Critical Thinking: Theory, Research, Practice, and Possibilities*. ASHE-ERIC Higher Education Report No. 2. Washington, D.C.: Association for the Study of Higher Education.
- Kökdemir, D. (2003). *Belirsizlik durumlarında karar verme ve problem çözme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kürüm, D. (2002). *Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme gücü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Messaris, P. (1998). Visual aspects of media literacy. *Journal of Communication*, 48, 70-80.
- Milli Eğitim Bakanlığı-MEB (2007). *İlköğretim medya okuryazarlığı dersi: Öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- M. Hamilton, R. Ivanic, (Eds.). *Situated literacies: Reading and writing in context* (180-196). London: Routledge.
- Organisation for Economic Cooperation and Development-OECD (1995). *Literacy, economy and society: Results of the first internetional literacy survey*. Paris: OECD
- Paul, R. ve Elder, L. (2006). *Minik eleştirel düşünme kılavuzu: Kavramlar ve araçlar* (M. Bektaş, Çev). <http://www.criticalthinking.org/> adresinden 10 Şubat 2008 tarihinde indirilmiştir.
- Pekman, C. (2007). Avrupa Birliğinde medya okuryazarlığı. N. Türkoğlu ve M.Cinman Şimşek, (Eds.), *Medya okuryazarlığı içinde* (40-49), İstanbul: Kalemus Yayıncılık.
- Potter, W.J. (2001). *Media literacy* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Saban, A. (2000). *Öğrenme öğretme süreci*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Snavey, L. ve Cooper, N. (1997). The information literacy debate. *The Journal of Academic Librarianship*, 23(1), 9–13.
- Torres, R. M. ve Cano J. (1995). Learning style: A factor to critical thinking? *Journal of Agricultural Education*, 36(4), 55–62.
- Torres, M. ve Mercado, M. (2006). The need for critical media literacy in teacher education core curricula. *Educational Studies*, 39(3), 260 – 282.